

Dr hab. Jarosław Horowski, prof. UMK
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Filozofii i Nauk Społecznych
Instytut Nauk Pedagogicznych

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Ewy Nizio
pt. *Wychowawcza wartość Festiwalu Młodych w Medjugorje*
jako zgromadzenia agoralnego,
przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Doroty Kornas-Bieli, prof. KUL
oraz promotora pomocniczego – dr Klaudii Martynowskiej

Przedmiotem pracy, przedstawionej do oceny przez mgr Ewę Nizio, są interesujące z wychowawczego punktu widzenia zgromadzenia, w których uczestniczy młodzież należąca do różnych grup narodowych i kręgów kulturowych, nazywane zgromadzeniami agoralnymi. Doktorantka bada jedno z takich zgromadzeń – Festiwal Młodych w Medjugorje, ale de facto odkrywa wpływ, jaki może być wywierany na młodego człowieka przez inne tego typu wydarzenia. Opisanie wybranego przedmiotu badań oraz określenie jego wychowawczego znaczenia stanowi duże wyzwanie z tego względu, że jest to wydarzenie krótkotrwałe, a jego uczestnicy – mimo że odwołują się niejednokrotnie do pojęcia „wspólnoty” – w rzeczywistości takiej wspólnoty nie tworzą. Wspólnota zakłada bowiem wspólny cel (dobro), w ramach dążenia do którego dochodzi do wzajemnego wspierania się swoimi siłami czy umiejętnościami, natomiast Festiwal Młodych jest wydarzeniem krótkotrwałym. Po jego zakończeniu młodzi ludzie wracają do wspólnot, w których żyją na co dzień, i które niejednokrotnie kształtują ich w dużo większym stopniu niż sam Festiwal. Wpływ owych wspólnot na ich rozwój jest łatwiejszy do zbadania i opisania. Wpływ wydarzeń krótkotrwałych jest trudniejszy do uchwycenia, jednak nie sposób go ignorować, próbując opisać proces rozwoju młodego człowieka w kontekście jego wychowania. Tego typu wydarzenia mogą pobudzać przecież emocje do tego stopnia, że budują one kontekst dla codziennej pracy nad sobą w dłuższej perspektywie czasowej.

Aby zbadać wychowawczą wartość Festiwalu Młodych, Autorka odwołuje się do teorii zgromadzeń agoralnych, stworzonej przez Adama Biele, a następnie podejmuje badania sondażowe na uczestnikach Festiwalu. Pytanie postawione przez Autorkę brzmi następująco: „Jaką wychowawczą rolę spełnia Festiwal Młodych w Medjugorje jako zgromadzenie agoralne?” Oczywiście, aby odpowiedź na pytanie o wychowawcze znaczenie Festiwalu jako

zgromadzenia agoralnego była uprawniona, należało najpierw sprawdzić, czy Festiwal Młodych spełnia kryteria zgromadzenia agoralnego. Z tego względu badania zostały podzielone na dwie części, w których kolejno pytano o spełnianie przez Festiwal kryteriów zgromadzenia agoralnego, a następnie o wychowawcze znaczenie tego wydarzenia.

Praca posiada układ charakterystyczny dla prac empirycznych. Treści ujęto w czterech rozdziałach, z których dwa pierwsze wprowadzają w zagadnienia istotne z punktu widzenia podejmowanych badań w odwołaniu do literatury przedmiotu, rozdział trzeci przybliży badania własne od strony metodologicznej, natomiast rozdział czwarty zawiera prezentację i analizę wyników badań własnych. Całość spinają bardzo dobrze napisane wstęp i zakończenie, w którym zebrano wszystkie wnioski, do których wyciągnięcia badanie uprawniało. Pracę przygotowano starannie od strony formalnej. Wyniki badań prezentowane są w tabelach i na wykresach – dobrze opisanych oraz ujętych w wykazach w zakończeniu pracy. Na końcu zamieszczono niezwykle skrupulatnie przygotowaną bibliografię (opracowaną konsekwentnie w stylu APA i obejmującą ok. 250 pozycji) oraz aneksy, w których znajdują się kwestionariusze ankiety i istotne dla badań materiały.

Przygotowując teoretyczny grunt do badań własnych, Autorka poddaje analizie literaturę przedmiotu w dwóch obszarach. Najpierw przybliży rozwojowo-wychowawcze aspekty religijności w okresie młodości, a następnie omawia specyfikę zgromadzeń agoralnych. Prezentacja religijności jest prowadzona kompetentnie, z odwołaniem do bogatej i wartościowej merytorycznie literatury przedmiotu. Kolejno podejmowane są zagadnienia samego rozumienia religijności, prawidłowości rozwoju religijnego, wychowawczej wartości religijności, specyfiki rozwoju religijności w okresie młodości oraz doświadczenia religijnego w trakcie Festiwalu Młodych w Medjugorje. Czymś, co zwraca uwagę, jest charakter narracji, w której bardzo mocno obecne są wyniki różnego rodzaju badań empirycznych, ukazujące związki między religijnością oraz innymi obszarami funkcjonowania człowieka.

Odnosząc się do tego fragmentu pracy, warto zwrócić uwagę, że dominującą w refleksji nad religijnością jest perspektywa psychologiczna. W konsekwencji, w pierwszym punkcie religijność jest przedstawiana w negatywnym świetle, ponieważ teorie, które są przywoływane, redukują religijność do jednego z jej aspektów. W kolejnych punktach religijność jest jednak ukazywana pozytywnie, rozróżniana jest religijność dojrzała od niedojrzałej, opisywane są stadia rozwoju religijnego oraz pozytywny wpływ religijności dojrzałej na funkcjonowanie człowieka w różnych sferach jego życia. Pojawiają się też fragmenty, w których dochodzi do głosu perspektywa teologiczna. Buduje to wrażenie pewnej niespójności, która mogłaby zostać przezwyciężona przez skorzystanie z prac filozoficznych, opisujących zjawisko religii.

Rozdział drugi został poświęcony zgromadzeniom agoralnym. Najpierw omówiono zachowania kolektywne pojawiające się w tłumie, do których odnosi się bogata literatura przedmiotu i które poddawane są szerokiej krytyce, oraz przykłady tego typu zachowań, pochodzące z czasów wojen w byłej Jugosławii. Tłumy stanowią przeciwieństwo zgromadzeń agoralnych. Specyfika zgromadzeń agoralnych omawiana jest w drugiej części rozdziału. Kluczowe dla badań własnych jest omówienie cech konstytuujących zgromadzenia agoralne, do których zaliczane są: kierowanie się przez uczestników wartościami wyższymi, wyrzeczenie się przemocy, dobrowolność uczestnictwa, otwartość i publiczny charakter, masowość, świadomość odnośnie do społecznej wagi wydarzenia oraz jedności między uczestnikami, wreszcie pozytywne skutki udziału w spotkaniu.

Również rozdział drugi pozostawia pewien niedosyt. Zgromadzenia agoralne określane są w tytule rozdziału rodzajem wspólnoty. Należałoby zatem wyjaśnić, czym jest wspólnota, czym różni się od innych grup. Rozdział drugi zawiera charakterystykę tłumów, nie zawiera charakterystyki wspólnot. Ponadto, wprowadzając refleksję nad relacjami wspólnotowymi, konieczne byłoby wskazanie czynników różnicujących zgromadzenia agoralne od wspólnot.

Druga uwaga dotyczy horyzontu, na tle którego omawiane są zgromadzenia agoralne. Za taki horyzont uznano zachowania kolektywne w postaci tłumów zbrodniczych. Wydaje mi się, że – o ile takie porównanie jest właściwe w przypadku analizy różnych pokojowych manifestacji – tłumy zbrodnicze są dosyć odległe od przedsięwzięcia, jakim jest Festiwal Młodych w Medjugorie. Tymczasem w przestrzeni publicznej mają miejsce liczne wydarzenia, których uczestnikami są młodzi ludzie, i które mają na nich istotny wpływ, aczkolwiek mocno odbiegający w wymiarze aksjologicznym od wpływu wywieranego przez Festiwal Młodych. W sposób naturalny przy lekturze pracy pojawiają się pytania o różnice między Festiwalem Młodych a chociażby Festiwalem Woodstock (Pol'and'Rock Festiwal), podczas którego także proponowany jest młodym ludziom określony punkt odniesienia dla ich życia i w trakcie którego „przeorganizują” oni niejednokrotnie swoje postrzeganie rzeczywistości, plany na przyszłość i sposoby wartościowania różnych rozwiązań w dylematach moralnych.

W części teoretycznej brakuje w mojej opinii rozdziału poświęconego wychowaniu. Pierwsze skojarzenie, które pojawia się po przeczytaniu tytułu pracy, dotyczy rozumienia Festiwalu Młodych jako wydarzenia wychowawczego, innymi słowy wydarzenia, w którego istotę wpisane jest wychowanie. W trakcie lektury pojawiają się jednak wątpliwości, czy to odczytanie tytułu jest poprawne, szczególnie jeżeli dostrzega się różnicę między, np. wychowaniem religijnym a wychowawczą wartością religijności. O ile to pierwsze zjawisko wyraża się w dążeniu do określonych celów i łączy się z zastosowaniem określonych metod i

technik, o tyle rozwój religijności nie do końca musi być procesem zaplanowanym, czyli przebiegającym pod wpływem wychowania, natomiast może przynosić pożądane wychowawczo efekty.

Uznanie Festiwalu Młodych za wydarzenie wpisujące się w działalność wychowawczą nie jest oczywiste. Aby móc uznać je za działalność wychowawczą, warto byłoby najpierw wyjaśnić, czym jest wychowanie jako proces i czym różni się od socjalizacji, czym jest środowisko wychowawcze, sytuacja wychowawcza, relacja wychowawcza, jak proces wychowania przebiega w samym podmiocie wychowania, w jaki sposób uwarunkowany jest w jego intelekcie, woli, uczuciach, w jaki sposób powiązany jest z relacjami, które nawiązuje dany człowiek, w tym z relacją transcendentną – relacją z Bogiem. Taka refleksja zbudowałaby z pewnością fundament pod badania wychowawczego wpływu Festiwalu Młodych. Jej brak przekłada się z kolei na dosyć swobodne posługiwanie się pojęciami: środowiska wychowawczego, relacji wychowawczej, pojawia się też termin „formacja”, choć w odniesieniu do uczestników Festiwalu Młodych wydaje się nieuprawniony. Zagadnienie wychowania zostało w rozprawie doktorskiej najslabiej rozwinięte, a ze względu na lokowanie pracy w dyscyplinie pedagogika, wymagałoby większego dowartościowania.

Ponadto, we wstępie Autorka określa swoją refleksję jako prowadzoną w nurcie personalizmu chrześcijańskiego. Z jednej strony nie jest ona sprzeczna z tym nurtem myślenia o człowieku i jego wychowaniu. Z drugiej strony, dalsze analizy i badania w niewielkim stopniu nawiązują do tego nurtu. Mówiąc o wychowaniu w duchu personalizmu chrześcijańskiego, warto zwrócić uwagę na dwa elementy tego procesu. Po pierwsze, odkrycie Boga jako punktu odniesienia dla własnego życia. Po drugie, na przeorganizowywanie przez wychowanka własnego myślenia (zwłaszcza praktycznego, związanego z podejmowaniem decyzji) o sobie i otaczającym świecie, tak aby uwzględniało ono Boga i jego stosunek do świata (np. dostrzeżenie w osobie obcej, a nawet w krzywdzicielu, człowieka kochanego przez Boga, o którego jest On zatroskany, mimo moralnie złych decyzji, podejmowanych przez niego).

Rozdział trzeci zawiera wprowadzenie w metodologię badań własnych. Autorka omawia pytania główne oraz pytania szczegółowe. Formułuje też hipotezy. Pytania badawcze odnoszą się do wprowadzenia teoretycznego, dokonanego w dwóch pierwszych rozdziałach. Część empiryczna jest zatem spójna z częścią teoretyczną. Autorka omawia strategię badań, metody, którymi posłużyła się w badaniach pilotażowych oraz badaniach właściwych. Ponadto wskazuje, z jakich źródeł skorzystała budując własne narzędzie badawcze. Rozdział dopełniany jest przez charakterystykę respondentów, którzy wyrazili zgodę czy to na rozmowę w ramach

badan pilotażowych, czy na udział w badaniach właściwych. Badani charakteryzowani są przez czynniki demograficzne, religijność, poglądy i postawy społeczno-religijne.

Nieco zaskakujące są pytania i hipotezy dotyczące wymiaru wychowawczego Festiwalu Młodych. W tej kwestii najbardziej ujawnia się brak wcześniejszej refleksji pedagogicznej. Pytania szczegółowe i hipotezy formułowane są w odniesieniu do wyznaczników zgromadzenia agoralnego. Zakłada się zatem, że zgromadzenie agoralne wypełnia kryteria środowiska wychowawczego/sytuacji wychowawczej, że rozpoczyna lub jest etapem procesu wychowawczego. Niestety, nie jest to oczywiste.

Autorkę należy pochwalić niewątpliwie za przygotowanie samego narzędzia do badań, które zostało umieszczone w aneksie. Jest to narzędzie autorskie – niezwykle rozbudowane i uwzględniające odniesienia nie tylko do wyznaczników zgromadzeń agoralnych, ale także do całej gamy różnego rodzaju wpływów, które mogą być wywierane przez Festiwal Młodych na jego uczestników. Zaznaczyć również należy, że narzędzie badawcze zostało sprawdzone w badaniach pilotażowych, co nie jest powszechną praktyką w projektach doktorskich.

Rozdział czwarty – najobszerniejszy – prezentuje analizę wyników badań własnych. Pierwszy podpunkt przybliży doświadczenia związane z przygotowaniem i przeżywaniem Festiwalu Młodych, takie jak źródła inspiracji do wzięcia udziału w Festiwalu czy uczucia towarzyszące uczestnikom. Podpunkt drugi weryfikuje kolejno spełnianie przez Festiwal Młodych kryteriów wydarzenia agoralnego. Najpierw sprawdzane są źródła motywacji do wzięcia udziału w Festiwalu Młodych u jego uczestników, ich ocenę dobrowolności uczestnictwa w tym wydarzeniu oraz opinie na temat jego pokojowego charakteru. W kolejnej części omówiono opinie uczestników na temat otwartości i masowości Festiwalu. Interesujące są również dane na temat opinii uczestników odnoszących się do społecznej wagi festiwalu oraz jedności między uczestnikami. Z pedagogicznego punktu widzenia warto zapoznać się chociażby z fragmentem dotyczącym uświadomienia sobie przez uczestników poszczególnych wartości, istotnych z punktu widzenia wychowania, w tym jego religijnego wymiaru. Podobnie, warte zauważenia są obszary, które w opinii respondentów stały się przedmiotem największych zmian pod wpływem festiwalowych doświadczeń. Obliczenia statystyczne są bardzo rozbudowane, szczegółowe i skrupulatnie opisane. Czytając tę część pracy, można zauważyć, z jaką starannością Autorka dążyła do uzyskania wiedzy ze zdobytych danych.

Kolejny punkt zawiera charakterystykę wybranych prawidłowości między zmiennymi. Do szczegółowego badania wybrano przede wszystkim pytania odnoszące się do wychowawczego wpływu Festiwalu Młodych, takie jak uświadomienie sobie poszczególnych wartości przez uczestników, rozwój ich relacji społecznych czy życia religijnego, zmiany

zachodzące w różnych sferach życia uczestników Festiwalu. Wyniki skorelowano ze zmiennymi niezależnymi, takimi jak płeć, stan cywilny, rodzina pochodzenia, miejsce zamieszkania, przynależność do ruchów religijnych, poglądy polityczne, liczba Festiwalu Młodych, w których dana osoba uczestniczyła, wykształcenie, stopie ważności poszczególnych celów życiowych (indywidualnych lub wspólnotowych). Analizy zawierają opis procedury, a wyniki badań przedstawiane zostały w tabelach i na wykresach. Autorka wykonała niewątpliwie obszerną pracę i uczyniła to bardzo rzetelnie. Zbudowała w ten sposób niezwykle szczegółowy obraz populacji uczestniczącej w Festiwalu Młodych oraz zmian, jakie dokonują się w tych osobach.

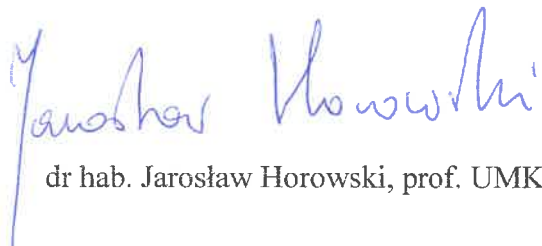
Ostatni podpunkt w rozdziale czwartym poświęcony został na weryfikację hipotez sformułowanych w części metodologicznej. Swoimi badaniami Autorka potwierdziła specyficzny charakter Festiwalu Młodych jako zgromadzenia agoralnego. Ponadto, wnioskując z wyników badań, można powiedzieć, że wydarzenia te posiadają potencjał wychowawczy. On nie został wprawdzie w pełni wydobyty, ale trudno nie przyznać, że Autorka ukazała przynajmniej niektóre jego elementy. Uwaga została skupiona mocno na teorii zgromadzeń agoralnych. W konsekwencji wychowawczy wymiar Festiwalu Młodych ograniczono do budowania w trakcie Festiwalu środowiska wychowawczego (pokojowego – H2.2; dobrowolnego – H2.3; otwartego – H2.4; masowego – H2.5), w ramach którego prowadzone jest wychowanie do wartości – H2.1; do jedności między ludźmi – H2.6; do zmian w wymiarze indywidualnym i społecznym – H2.7. Wyniki badań prezentowane w części empirycznej podpowiadają, że w trakcie Festiwalu ma miejsce przede wszystkim wychowanie religijne oraz „porządkowanie” przez poszczególne jednostki ich funkcjonowania w różnych sferach. Pewności jednak mieć nie można, że obserwowane zmiany są pozytywne, przynajmniej w obszarze wychowania religijnego. Doświadczenia, będące udziałem uczestników Festiwalu, mogą prowadzić do budowania religijności na fundamencie lęku przed Bogiem, a nie na fundamencie zaufania Bogu, przyjaźni z Bogiem. Z drugiej strony uczestnicy Festiwalu wskazują, że w ich życiu dokonują się pozytywne zmiany, dostrzegają wartości, na które wcześniej nie zwracali uwagi. Można zatem przypuszczać, że zmiany w sferze religijnej przekładają się na porządkowanie własnej sfery psychicznej oraz relacji społecznych. Aby jednak mówić o wychowaniu, należałoby określić, na ile wydarzenia festiwalowe służą lepszemu rozumieniu siebie, świata i przede wszystkim Boga, w jaki sposób relacja z Bogiem motywuje do porządkowania relacji z ludźmi, w jaki sposób przekłada się na gotowość do rezygnacji z przyjemności dla dobra innego człowieka.

Odnosząc się do badań, warto byłoby także w większym zakresie określić ich ograniczenia. Skoro zakładano, że w badaniach weźmie udział około 400 osób, a jedynie 120 kwestionariuszy zostało zwróconych, zasadne wydaje się pytanie, dlaczego 280 kwestionariuszy nie dotarło do Doktorantki. Z pewnością, częściowo za ten brak odpowiedzialni byli organizatorzy grup. Jednak, można również przypuszczać, że część osób, do których kwestionariusze dotarły, nie zdecydowała się na ich wypełnienie lub kompletne wypełnienie. Jedną z przyczyn mogła być obszerność kwestionariusza i w związku z tym czasochłonność realizacji zadania, o które zostali poproszeni. Jednak, być może „siła” do pozytywnej reakcji na prośbę o poświęcenie czasu i odpowiedź na pytania została odnaleziona tylko przez te osoby, dla których Festiwal w Medjugorie był wydarzeniem ważnym, wywołującym pozytywne emocje. Być może część niezwróconych kwestionariuszy została w rękach osób, którym towarzyszyły mieszane uczucia. Te wątpliwości nie podważają wartości badań, jednak warto byłoby pokazać świadomość ograniczeń zrealizowanego projektu badawczego także w tym obszarze.

Odnosząc się do kryteriów, stawianych przed pracami na stopień doktora, stwierdzam, że – po pierwsze – mgr Ewa Nizio postawiła oryginalny problem badawczy i zaproponowała jego rozwiązanie na fundamencie mało dotąd wykorzystywanej w badaniach empirycznych teorii zgromadzenia agoralnego. Ponadto, wybrany przedmiot badań jest istotny z perspektywy pedagogicznej, ponieważ wywiera wpływ na dużą grupę dojrzewających, młodych ludzi i tym samym stanowi istotny czynnik w ich rozwoju. Po drugie, mgr Ewa Nizio wykazała się ogólną wiedzą pedagogiczną, przy czym skupiła swoją uwagę na wiedzy, czerpanej przez pedagogikę z psychologii. Po trzecie, Doktorantka wykazała się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W analizach, które przedstawia, jest skrupulatna, konsekwentna, wykorzystuje zaawansowaną metodologię badań.

Biorąc pod uwagę wkład pracy mgr Ewy Nizio do współczesnej wiedzy pedagogicznej stwierdzam, że przedstawiona przez Doktorantkę rozprawa spełnia ustawowe wymagania wobec prac na stopień doktora, wymienione w art. 13.1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z dnia 14.03.2003 roku. Wnoszę o przyjęcie tej rozprawy i dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Toruń, 10 sierpnia 2022 r.

dr hab. Jarosław Horowski, prof. UMK